

**Електронна бібліотека
видань історичного факультету
Харківського університету**

Бутенко В. І. Радянська історіографія про діяльність перших МТС на Україні в 1927 – 1929 роках // Вісник Харківського університету. – 1975. – № 118: Історія. – Вип. 9. – Харків: Видавниче об'єднання „Вища школа”, видавництво при Харківському державному університету, 1975. – С. 9 – 15.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт історичного факультету.

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
історичний факультет. **E-mail:** istfac@univer.kharkov.ua

©Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; історичний факультет

©Автор статті

©Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва

©Ідея та створення електронної бібліотеки – А. М. Домановський; А. О. Баскакова

16. Москалев М. Борьба партии с лево-большевиками в годы мировой войны. М., 1930, 75 с.
17. Овсянников Н. ЦК РКП(б) и Брест. — «Современник», 1923, № 1, с. 251—258.
18. Сорин В. Партия и оппозиция. М., 1925, 184 с.
19. Черных А. Г. В. И. Ленин — историк пролетарской революции в России. М., 1969, 333 с.
20. Шачнев М. Борьба партии против «левых коммунистов» и троцкистов: 1918—1921 гг. — «Пропагандист», 1935, № 7, с. 6—14.
21. Шмидт К. Ленин о войне и о защите пролетарской диктатуры. М.—Л., 1928, 223 с.

В. І. БУТЕНКО

РАДЯНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕРШИХ МТС НА УКРАЇНІ В 1927—1929 РОКАХ

Вивчення історії соціалістичного перетворення сільського господарства було й залишається важливим завданням радянської історичної науки. Серед численних питань цієї проблеми чільне місце належить історії діяльності перших МТС.

З другої половини 50-х років почали з'являтися історіографічні праці, в яких підбивалися підсумки та накреслювалися подальші напрямки у вивченні даної проблеми [1; 6; 16; 10; 21; 22].

В. І. Погудін в одній із своїх ранніх робіт зупиняється і на літературі кінця 20-х початку 30-х років про діяльність МТС. Він називає працю О. М. Маркевича, як таку, що заслуговує найбільшої уваги [16, с. 126].

М. Л. Богденко і І. Є. Зеленін підкреслюють, що вплив на одноосібні господарства великих державних МТС, які мали у своєму складі міцне ядро промислових робітників та значну технічну базу, і дрібних кооперативних МТС, які нерідко виконували функції прокатних пунктів, був різним [1, с. 202].

Короткий огляд літератури про діяльність перших машинно-тракторних станцій подано в роботі О. М. Чинчикова [21], де поруч з іншими ставиться питання про час виникнення першої МТС. Найбільш аргументованою автор вважає точку зору І. О. Юркова [21, с. 162—163], який відносить зародження МТС до літа 1927 року. Водночас О. М. Чинчиков помиляється, заперечуючи факт створення першої машинно-тракторної станції при радгоспі ім. Шевченка Березівського району Одеського округу [21, с. 162].

Пропонована стаття є першою спробою історіографічного аналізу діяльності МТС на Україні в 1927—1929 роках. Об'єкт аналізу — література з історії діяльності МТС вказаних років, видана з 1929 року до наших днів.

Вивчення цього питання пройшло декілька етапів. Перший припадає на кінець 20-х початок 30-х років. Праці, які він охоп-

лює, різні за вимогами, що ставляться до історичних досліджень, але мають деякі спільні риси. Їх поява зумовлена необхідністю узагальнити досвід діяльності перших МТС. Писались вони здебільшого людьми, котрі брали безпосередню участь у соціалістичному перетворенні сільського господарства на Україні. Базуючись на статистичних даних, ці автори висунули ряд положень, котрі пізніше були враховані і розвинені історичною наукою.

Друга половина 30-х — 40-і роки — етап, зовсім не багатий на літературу з історії колгоспного руху, що передував масовій колективізації. Культ особи позначився і на розробці даної проблеми.

Третій етап розпочався після XX з'їзду КПРС. Значно зросла джерелознавча база досліджень за рахунок місцевих архівів і преси. По-новому стало висвітлюватись питання про роль партійних і радянських органів у створенні та розгортанні діяльності машинно-тракторних станцій. Уточнено час зародження першої МТС ім. Шевченка на Одещині і ряд інших питань.

Як вказувалося вище, перші спроби аналізу діяльності МТС у справі колективізації сільського господарства було зроблено в кінці 20-х — на початку 30-х років.

Діяльність перших машинно-тракторних станцій знайшла своє відображення в брошурі директора першої МТС на Україні О. М. Маркевича [15], у працях К. Дем'яненка [8], В. Соловейчика [17], К. Григор'єва [3], В. Дробота і І. Ковальського [9], Ф. Кузьменка [11], С. Лейкіна [14] та інших.

О. М. Маркевич, аналізуючи досвід МТС радгоспу ім. Шевченка, дійшов висновку, що машинно-тракторні станції були покликані відіграти і відіграли виключно важливу роль в успішенні селянських земель і техніки. Автор підкреслює значення МТС у звільненні бідноти від куркульської залежності в період підготовки суцільної колективізації.

Історія однієї з перших і найбільших МТС, що виникла на початку 1929 року, висвітлюється у праці Ф. Кузьменка [11]. На базі великого і переконливого статистичного матеріалу автор показує плідний вплив Баштанської МТС на розвиток колгоспного руху. Організацію та діяльність Баштанської МТС автор органічно і послідовно пов'язує з колгоспним будівництвом у Баштанському районі. Він пише, що створення МТС було необхідним і закономірним наслідком посилення колгоспного руху, зростання земельної площі колгоспів та розвитку природного процесу їх укрупнення, куштування. МТС мала забезпечити ефективне використання складної сільськогосподарської техніки і зокрема тракторів [11, с. 19].

Автор висвітлює велику організаторську роботу, що провадилась окружним та районним партійними комітетами, а також радянськими органами з метою організації МТС [11, с. 20].

Ф. Кузьменко досить детально описує організаційну діяльність МТС, називаючи територію, що її обслуговувала станція, колгоспи, соціальний і національний склад колгоспників. Автор показує, що завдяки МТС збільшувалися земельні площі колгоспів, сталися істотні зміни в агротехніці: вже навесні 1929 р. на всій площі, що її обслуговувала машинно-тракторна станція, було ліквідовано трипільну і введено шестипільну сівозміну. Шестипільля, сімба озимих культур на великих масивах зумовили значне зростання врожайності на колгоспних ланах. Автор наводить цікаві відомості про технічну оснащеність колгоспів.

У праці С. Лейкіна, присвяченій Шевченківській МТС, підкреслюється, що ця машинно-тракторна станція сприяла небувало широкому розгортанню колективізації селянських господарств [14]. В 1929 році, пише автор, 52 тракторні загони обробляли 33 000 гектарів селянської колгоспної землі на території Березівського та частково Шевченківського і Жовтневого районів [13, с. 38—43]. Автор розкриває роль цієї МТС у підготовці механізаторських кадрів для села, які комплектувалися головним чином з незаможників і середняків. Так, на 1929 рік у Шевченківській МТС було навчено 400 трактористів, причому кожне село виділило своїх представників для оволодіння механізаторською професією [14, с. 42].

С. Лейкін, як і Ф. Кузьменко, пише про загострення класової боротьби в районі з початком роботи машинно-тракторної станції. Куркульство намагалося дискредитувати соціалістичні заходи, створювало фіктивні колективні господарства, застосовувало терор. Посилення класової боротьби автор пояснює тим, що було завдано рішучого удару впливові куркульства на бідне й середнє селянство. Адже до початку діяльності МТС 36% всіх селянських господарств (а в нових переселенських хуторах майже 90%) здавали землю в оренду куркулям. Успішнівши цілком все рільництво, МТС тим самим ліквідувала оренду в тих господарствах, які укладали з нею договори, підірвавши таким чином економічні позиції куркульства [14, с. 79—80].

Автор показує багатогранний вплив Шевченківської машинно-тракторної станції на господарський розвиток колгоспів. Використання нової потужної техніки давало можливість змінювати і вдосконалювати галузеву структуру колективного господарства. Переконавшись на досвіді в перевагах суспільного землеробства, колгоспники приймали рішення про суспільне ведення садівництва та городництва, що, звичайно, вело до поступового поглиблення процесів усупільнення.

Як і Ф. Кузьменко, С. Лейкін показує, що завдяки діяльності машинно-тракторної станції колективні господарства дістали можливість застосовувати передову агротехніку, поля стали за-

сівати чистосортним насінням, агрономи станції досліджували особливості колгоспних земель.

У створенні передумов для колгоспного руху велику роль відіграли не лише державні, а й кооперативні МТС. Але, як відзначав у 1971 р. О. М. Чинчиков, питання про кооперативні МТС залишається нерозглянутим [21, с. 162]. Правда, діяльність кооперативних МТС вперше в історіографії розкривав у своїй глибокій статті К. Григор'єв. На конкретному матеріалі він, зокрема, вказував на різницю між державними і кооперативними машинно-тракторними станціями [3, с. 20—23].

К. Григор'єв пише про МТС як про величезний фактор соціалістичної реконструкції сільського господарства. Адже вони, по-перше, подавали приклад масового застосування в селянському господарстві складної техніки і механізації рілльництва; по-друге, розпочали за допомогою сучасних машин суспільний обробіток землі, стерли індивідуальні межі; по-третє, звели кращу агротехніку; по-четверте, забезпечили вищу врожайність і товарність сільськогосподарського виробництва: по-п'яте, викликали масовий перехід цілих селищ до суспільного обробітку землі, полегшуючи цим самим проведення землеустрою; по-шосте, відіграли певну роль у піднесенні бідняцьких господарств [3, с. 23—24].

К. Григор'єв виступив проти тих, хто недооцінював роль МТС. В цьому зв'язку він піддає рішучій критиці доповідь Н. Ф. Скалиги¹ і статті Н. Гордієнка [4] та К. Дем'яненка [8]. Н. Ф. Скалига і Н. Гордієнко не визнавали позитивної ролі МТС у справі колективізації і намагалися довести, що створення їх суперечить ленінському кооперативному планові. К. Дем'яненко ж вважав МТС лише особливою формою усупільнення селянських господарств, котра відрізнялася якоюсь мірою від артілей, тсозів, комун.

Важливий етап у вивченні періоду колгоспного будівництва 1927—1929 рр. розпочався після XX з'їзду партії. З'явилися праці В. М. Селунської [19], В. П. Данилова [7], М. А. Краєва [12], В. Бондаренка [2], В. Уварова [20], З. П. Шульги [24], І. І. Слин'яка [18] та ін.

У 1956 р. вийшла стаття І. Л. Шермана — перше в сучасній історіографії дослідження, спеціально присвячене висвітленню ролі та значення МТС в соціалістичній перебудові села вказаних вище років. В ній розкрито передумови створення МТС, вплив машинно-тракторних станцій на навколишні селянські господарства та ряд інших питань [23]. Досить детально автор розкриває історію Шевченківської МТС в Березівському районі на Одещині і подає характеристику ще двох машинно-тракторних станцій (Титусівської — Бердичівського округу і Петрів-

¹ Доповідь Н. Ф. Скалиги, одного з керівників Укрколгоспу, призначалася для ЦК ВКП(б).

ської — Одеського). Вартий уваги висновок автора, що більшість МТС створювалась на базі техніки, якою володіли об'єднані в колгоспи селянські господарства. У цій статі йдеться про створення та діяльність перших МТС, але не показано, чим державні машинно-тракторні станції відрізнялися від кооперативних.

В. В. Бондаренко констатує, що в 1928—1929 роках у районах діяльності МТС відбувався процес злиття колгоспів. На підставі відповідної таблиці він робить висновок, що темпи колективізації в цих районах були значно вищими [2, с. 69—71]. В. В. Бондаренко називає ініціатором створення першої на Україні машинно-тракторної станції радгосп ім. Шевченка, а початком її діяльності вважає 1928 рік.

На основі документальних даних В. Т. Коломийчук довів, що активну участь в налагодженні роботи, в узагальненні і розповсюдженні досвіду Шевченківської МТС брав Одеський окружний партійний комітет [13]. Вже у серпні 1928 р. V пленум окружному, де обговорювалася робота тракторної колони при радгоспі ім. Шевченка, визнав доцільною нову назву, бо стара — «тракторні колони» — не висчерпувала суті справи. Відтоді тракторна колона радгоспу ім. Шевченка перетворилася в МТС [13, с. 41]. В. Т. Коломийчук наводить цікаві дані: в 1929 р. вже 78 радгоспів України створили спеціалізовані тракторні колони [13, с. 40]. Особливо цінним є те, що автор називає імена ветеранів першої МТС: механіків Івана Сапорова, Павла Малоногу, тракториста Івана Красноперова та багатьох інших. Значний матеріал є в праці про роботу кооперативних Петрівської та Тилігуло-Березанської машинно-тракторних станцій Одеського округу [13, с. 42].

Як і попередні автори, З. П. Шульга теж вважає початком діяльності першої МТС 1928 рік [24, с. 109]. Підкреслюючи великий морально-політичний та господарський вплив машинно-тракторних станцій на одноосібне селянство, З. П. Шульга не бачить різниці між державними і кооперативними МТС. Деякі особливості говорить він, не міняли суті: і Шевченківська, і Петрівська (кооперативна) машинно-тракторні станції були підприємствами соціалістичного типу, виконували одне й теж завдання великої державної ваги.

Автор пише про поліпшення господарського становища селянства під впливом МТС, доказом якого є скорочення відносин оренди. В трьох селах Джугастрівської сільради, розташованих у районі діяльності Шевченківської машинно-тракторної станції, тільки чотири господарства (6,1%) здавали землю в оренду — всього 13 десятин. В інших же дев'яти селах було 149 таких господарств. Вони здавали в оренду 436,2 дес. землі [24, с. 109].

Подібні висновки про значення і роль МТС у колективному будівництві на селі протягом 1927—1929 рр. зроблено і в монографії І. І. Слинька [18].

Вплив машинно-тракторних станцій на розвиток колгоспного руху в цікавлячі нас роки розкривають І. Х. Ганжа, І. І. Слинько, П. В. Шостак [5]. Так, у Березівському районі, де 80 % колгоспів обслуговувалися МТС, темпи колгоспного руху були в 10—11 разів вищими, ніж в інших місцях Одещини [5, с. 169].

І. О. Юрков довів, що ініціатива створення першої машинно-тракторної станції належала не радгоспу ім. Шевченка, а Наркомзему УРСР. Заходи, пов'язані з організацією першої МТС, здійснило правління Радгоспоб'єднання України (УРГО). Діяльну участь у цій справі брали Березівський райком і Одеський окружком КП(б)У [25, с. 69]. Шляхом скрупульозного аналізу фактів О. І. Юрков показав, що перша на Україні і в СРСР машинно-тракторна станція була створена влітку 1927 р. при радгоспі ім. Шевченка Березівського району на Одещині.

Таким чином, більш як за сорок років створено значну літературу, що висвітлює роль та діяльність машинно-тракторних станцій на Україні в справі колективізації сільського господарства протягом 1927—1929 років. До наукового обігу введено великий статистичний та фактичний матеріал. В історіографії висвітлено час і місце створення перших МТС на Україні, досить детально розкрито їх діяльність. Наука довела, що в тих історичних умовах лише МТС були спроможні забезпечити технікою село, яке йшло по шляху колективізації. Науковці показали організаторську роль партійних, радянських органів у створенні перших МТС.

У той же час глибшого дослідження потребує робота партійних та радянських органів у період створення машинно-тракторних станцій. Нічого не сказано в літературі про комуністичні осередки при МТС, їх роль в колгоспному русі та організаційно-господарському зміцненні колективних господарств. Необхідно розширити джерелознавчу основу досліджень, в першу чергу за рахунок газет та журналів кінця 20-х початку 30-х років, які використовувалися досі недостатньо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богденко М. П., Зеленин И. В. Основные проблемы истории коллективизации сельского хозяйства в современной советской исторической литературе.— В кн. «История советского крестьянства и колхозного строительства в СССР». М., 1962, с. 192—223.
2. Бондаренко В. В. Развитие общественного хозяйства колхозов Украины в годы довоенных пятилеток. Киев, 1957. 433 с.
3. Григор'єв К. Досвід двох тракторних колон.— Ж. «Більшовик України», 1929, № 3, с. 18—37.
4. Гордиенко Н. Против тракторных колонн.— Ж. «Хозяйство Украины», 1928, № 11, с. 25—43.
5. Ганжа И. Х., Слинько И. И., Шостак Н. В. Украинское село

- на пути к социализму.— В кн. «Очерки истории коллективизации сельского хозяйства в союзных республиках». М., 1963, с. 151—224.
6. Данилов В. П. К итогам изучения истории советского крестьянства и колхозного строительства в СССР.— Ж. «Вопросы истории», 1960, № 8, с. 34—65.
 7. Данилов В. П. Создание материально-технических предпосылок коллективизации сельского хозяйства в СССР. М., 1957, 286 с.
 8. Демьяненко К. Машинно-тракторные станции и коллективизация крестьянских хозяйств.— Ж. «Хозяйство Украины», 1928, № 11, с. 8—21.
 9. Дробот В., Ковальський І. Машинно-тракторні станції на Україні. Харків, 1929, 43 с.
 10. Зак Л. М., Лельчук В. С., Погудин В. И. Строительство социализма в СССР. Историографический очерк. М., 1971, 318 с.
 11. Кузьменко Ф. Баштанська МТС. Харків, 1930, 49 с.
 12. Краев М. А. Победа колхозного строя в СССР. М., 1954, 436 с.
 13. Коломайчук В. Т. Возникновение первых МТС на Одешине и их роль в подготовке сплошной коллективизации сельского хозяйства.— «Труды Одесского технологического института», т. 12. Кафедра общественных наук, 1958, с. 35—53.
 14. Лейкін С. Соціалістичний досвід радгоспу ім. Шевченка. Харків, 1931, 91 с.
 15. Маркевич А. М. Межселенные машинно-тракторные станции (база с/х реконструкции). М., 1929, с. 34.
 16. Погудин В. И. Некоторые вопросы историографии коллективизации в СССР.— Ж. «Вопросы истории», 1958, № 9, с. 119—135.
 17. Соловейчик В. Машинно-тракторные станции и социалистическая реконструкция сельского хозяйства.— Ж. «Хозяйство Украины», 1929, № 1, с. 16—28.
 18. Слинько І. І. Соціалістична перебудова і технічна реконструкція сільського господарства України 1927—1932 рр. Київ, 1961, 234 с.
 19. Селунская В. М. Борьба КПСС за социалистическое преобразование сельского хозяйства. М., 1961, 261 с.
 20. Уваров В. Д. Здійснення ленінського кооперативного плану на Україні. Київ, 1957, с. 157.
 21. Чинчиков А. М. Советская историография социалистического преобразования сельского хозяйства СССР, М., 1971, с. 221.
 22. Чмыга А. Ф. История колхозного движения до сплошной коллективизации (1917—1929) в советской историографии.— В кн. «Очерки по историографии советского общества», М., 1967, с. 135—158.
 23. Шерман І. Л. Роль МТС в колективізації сільського господарства на Україні (1927—1929 рр.) — «Наукові записки Харківського університету. Труды історичного факультету», т. 4, Харків, 1956, с. 36—57.
 24. Шульга З. П. Підготовка суцільної колективізації на Україні. Київ, 1960, 150 с.
 25. Юрков И. А. К истории возникновения первой МТС.— Ж. «Вопросы истории КПСС», 1967, № 2, с. 68—76.

В. А. ФЕОКТИСТОВ

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ В СРСР НА СТОРІНКАХ ІСТОРИЧНИХ ЖУРНАЛІВ (1960—1970 рр.)

Радянська історична наука з кожним роком все більше уваги приділяє розробці проблем сучасного етапу комуністичного будівництва в нашій країні. Це відповідає вимогам XXIV з'їзду КПРС, постанові ЦК КПРС «Про заходи по дальшому розвитку суспільних наук та підвищенню їх ролі в комуністичному будівництві» (серпень 1967 р.).